

دانشنامه جوانمردی (فتوت)

جلد پنجم

فتوت در ورزش

و

پیوست

دکتر علی اکبر ولایتی

با همکاری دکتر محمدرضا جوادی یگانه، محمدرضا جعفرآقایی، رضا مختاری اصفهانی

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۳

سرشناسه: ولایتی، علی اکبر، ۱۳۲۲-
عنوان و نام پدیدآور: دانشنامه جوانمردی (فتوت)، علی اکبر ولایتی، با همکاری محمدرضا جوادی یگانه، محمدرضا جعفرآقایی، رضا

مختاری اسفهان.

مشخصات نشر: تهران: میرکبیر، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: دوره: ۴-۱۴۷۱-۰۰-۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۲-۱ ج. ۱؛ ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۳-۸ ج. ۲؛ ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۴-۵ ج. ۳؛ ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۵-۲ ج. ۴؛ ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۶-۹ ج. ۵.

وضعیت فهرست نویسی: فبا (چاپ دوم).

یادداشت: ج. ۱ (چاپ اول: ۱۳۹۱) (فبا).

یادداشت: ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۲).

یادداشت: چاپ دوم.

یادداشت: ج. ۳ (چاپ اول: ۱۳۹۳) (فبا).

یادداشت: ج. ۴ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فبا).

یادداشت: ج. ۵ (چاپ اول: ۱۳۹۳) (فبا).

یادداشت: عنوان روی جلد: کتاب: دانشنامه جوانمردی (فتوت).

یادداشت: کتابچه.

یادداشت: شماره.

مطرحان: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

و ج. ۶، فتوت در فرهنگ.

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شماره افزوده: ج. ۱، ریشه ها و خاستگاه، ج. ۲، فتوت و عیار، ج. ۳، لوطی گری، ج. ۴، ادبیات فتوت و فتوت در ادبیات، ج. ۵، فتوت در ورزش

شابک: دوره: ۴-۱۴۷۱-۰۰-۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۲-۱

شابک: جلد پنجم: ۹-۱۴۷۶-۰۰-۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۴۷۲-۱

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۱۳۶۵-۴۱

دانشنامه جوانمردی (فتوت): فتوت در ورزش، مؤسسه انتشارات امیرکبیر (جلد پنجم)

© حق چاپ: ۱۳۹۳، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.mirkabir.net

نویت چاپ: اول

نویسنده: دکتر علی اکبر ولایتی

با همکاری: دکتر محمدرضا جوادی یگانه، محمدرضا جعفرآقایی، رضا مختاری اسفهان

سرپرستار: هومن عباسپور

ویراستاران زبانی و صوری: مرتضی فکوری، الهه سوداچی، رویا خوش‌نیت

صفحه‌آرا: امیرحسین حیدری

طراح جلد: فرزانه توروزی

حروف متن: میترا ۱۴

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپ واژه‌پرداز اندیشه، تلفن: ۷۷۱۴۵۰۶۳۶

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۲۰۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در کیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۷	مقدمه
۱۳	جایگاه حضرت علی (ع) در ورزش باستانی و پهلوانی
۱۳	مقدمه
۱۴	حضرت علی (ع) در ورزش پهلوانی
۲۷	منابع
۲۹	ورزش باستانی و آداب فتوت
۲۹	مقدمه
۳۰	فتوت و ورزش باستانی
۳۲	ورزش باستانی در ایران پیش از اسلام
۳۵	ورزش باستانی پس از ورود اسلام به ایران
۳۷	تأثیر فتوت بر معماری و ساختمان داخلی زورخانه‌ها
۳۸	گود زورخانه
۳۸	سقف زورخانه
۳۹	سردم
۴۰	تأثیر فتوت بر آداب ورزش باستانی
۴۵	رابطه فتوت و تجهیزات ورزش زورخانه
۴۷	منابع
۴۹	بررسی محتوایی اشعار ورزش باستانی
۴۹	مقدمه
۵۵	شعر در ورزش باستانی
۷۰	منابع

۷۳	پوریای ولی در فرهنگ و ادب جوانمردی
۷۳	مقدمه
۷۹	عصر پوریای ولی
۸۷	پوریا و کنز الحقایق
۹۰	منابع

پیوست‌ها

۹۵	جوانمردی و فتوت
۹۷	کتاب‌های جوانمردی و فتوت
۱۰۰	آیین جوانمردی و فتوت
۱۰۴	آیین پیرفتی جوانمردان
۱۰۹	جوانمردان در کشورهای مختلف
۱۱۱	اهل ملامت و قضا
۱۳۳	راهنمایی به «فتوت» پس به «دین»
۱۳۷	فتوت به مثابه ساختار اجتماعی
۱۴۵	مقایسه مکتب فتوت ایران با سده شانزدهم اروپا
۱۵۱	بعضی از علل ترقی و انحطاط ایران (حیثیت و همت)
۱۶۳	خلیفه عباسی و آیین فتوت
۱۶۷	رساله در فتوت
۱۶۷	مقدمه مصحح
۱۶۹	هذه رسالة فی الفتوة
۱۸۵	«میره» و پیوند آن با جوانمردان و عیاران
۱۹۴	منابع
۱۹۵	دو کشتی
۱۹۹	نماینه

مقدمه

پهلوانی میراث و استقامت و ای قوت است. پهلوان در اسطوره و تاریخ و فرهنگ ایرانی برای پاسداری از دیار و وطن و نفسانی می‌کند؛ از این رو پهلوان در مقام ابرانسانی می‌نشیند؛ ابرانسانی که روح و جسمی بوده و ورزیده دارد. در اهمیت پهلوانی در اندیشه ایرانی همین بس که برخی از شاهان پهلوان بوده یا برخی از پهلوانان از شاهان نام‌بردارتر و والاتر بوده‌اند. شاهانی که به مقام پهلوانی شایسته شده‌اند از زمره شاهان باکیاست و پاک‌ضمیر بوده‌اند. در این میان کیخسرو پادشاهی است که به پهلوانی شهره است. او فرزند سیاوش است. شاه‌زاده‌ای که نماد پاکی است و چون به بی‌گناهیت مبتلا شد، برای اثبات بی‌گناهی خود به درون آتش رفت. تهمت سلاح نهان کردن برای از میدان به‌در کردن جوانمردان است، هم‌چنان که یوسف پیامبر به تهمت گرفتن و نیز پاکی را بر هر راحت و آسایش ترجیح داد. کیخسرو اما در فرهنگ ایرانی نماد عقل و عفت و عفت و عقل زاینده پاکی است؛ از این رو در اندیشه ایرانشهری عقل و پاکی از خصایص حاملان است. از آن‌جا که در جلد اول دانشنامه از پهلوانان ایرانی پیش از اسلام سخن گفته شده است، از آن درمی‌گذرم. نکته آن‌که کیخسرو در حکمت و فلسفه شهاب‌الدین سهروردی نماد اندیشمندی و همسنگی عقل و معنویت است. حاصل این اندیشه حکمت خسروانی است. البته پیش از این در اندیشه شیعی بر جایگاه امام و ولی پس از نبی تأکید مؤکد شده بود. بر مبنای این اندیشه با خاتمت نبوت، اداره جامعه اسلامی بایستی به فردی سپرده شود که حلقه واسطه جامعه با نبوت بوده و با دارا بودن دو ممیزه علم و عدالت سزاوار ولایت بر مردمان باشد. علی (ع) نماد چنین ولایتی است. او که از قطب‌های قوت شمرده می‌شود،

در پهلوانی پس از اسلام هم نماد و قطب است. او نیز حافظ دین و وطن است. وطن اما در آموزه‌های اسلامی جامعه دینی است. جامعه‌ای که مردمان از هر نژاد و قبیله‌ای با هم برابر و برادرند. هم‌چنان که امام علی (ع) در توصیه به مالک اشتر می‌فرماید: «مردم یا در دین با تو برادرند یا در خلق با تو برابر». فتوت از آموزه‌های این امام همام بسیار وام گرفته؛ چرا که فتوت انصاف در حق تمامی انسان‌ها است و از این منظر فراتر از مروت می‌نشیند که انصاف در حق قبیله و نژاد خویش است. بر این اساس پهلوان ایرانی بعد از اسلام با شستن مولایی چون علی (ع) در خدمت مردمان است. این مهم را در دوره پس از حمله مغول بن‌نژاد توان مشاهده کرد. آن‌جا که فتوت هم دایره اصناف متمسک به مرام فتوت را گسترده تر ساخت و هم آن‌که با تشیع و تصوف و درویشی‌گری و پهلوانی پیوند یافت. نتیجه این تحول جنبش ضد مغولی سربداران است. در این جنبش پهلوانی چون امیرعبدالرزاق باطنی، حسن دامغانی حضور داشته و به امارت رسیدند. اگر تا پیش از این، پهلوانان با الگوگیری از پهلوانی پیش از اسلام در خدمت حاکمان بودند، اما در این زمان به مردمان پیوسته پوریای ولی مولود چنین زمانه‌ای است. پهلوان محمود خوارزمی، که بیش‌تر با نام پوریای ولی شناخته می‌شود، نه پهلوان حاکمان، بل پهلوان مردمان شناخته می‌شود. او از شریعت و طریقت بهره برده و اشعار عرفانی نابي از خود به یادگار گذاشته است. گویی او آئینه تمام‌نمای این طریقت با طریق و مرام‌هایی است که نام برده شدند. پوریای ولی به کدّ یمین و عرق جگر همه‌گانی به کف می‌آورد. نکته آن‌که شغل او پوستین‌دوزی و کلاه‌مالی است. دو شغلی که در مرام‌نامه فتوت بوده است. کلاه در فتوت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. کلاه در فرهنگ ایرانی نشانه‌ای از تشخیص و سروری است. در روزگاری که پهلوانانی چون پوریای ولی از تشخیص و هویت ایرانی در زمانه اشغال ایران توسط بیگانگان، از جمله مغولان، به‌شدت به‌اشعارت به شغل کلاه‌مالی پهلوان نام‌دار ایرانی می‌تواند استعاره‌ای از این نقش‌آفرینی باشد. پوریای ولی در تاریخ پهلوانی ایران همچون نمادی با زورخانه و ورزش باستانی گره خورده است. هرچند زورخانه از لحاظ شکلی از آیین مهر و برخی رسوم پیش از اسلام تأثیر پذیرفته است، اما از لحاظ معنا و محتوا سخت متأثر از تشیع و امام اول شیعیان، علی بن ابی‌طالب (ع)، است. بسیاری از اشعاری که فضای زورخانه‌ای را عطرآگین می‌کنند، با نام حضرت علی (ع) متبرک شده و شرح جوانمردی‌های او سرمشقی برای ورزشکارانی است

که او را مقتدای خود می‌دانند. حتی ابزار زورخانه، همچون میل و کباده و سنگ، اگر چه نماد و نشانه‌ای از ابزار جنگ و پهلوانی شمرده می‌شوند، اما در معنا هر کدام جلوه‌ای از فتوت و روح جوانمردی را متجلی می‌سازند. فتوت نامۀ سلطانی به زیبایی برخی از این معانی باطنی پهلوانی و ابزار آن را شرح داده است. بدین ترتیب پهلوانی با اقتدا به امیرالمؤمنین علی (ع) فراتر از یک آمادگی جسمانی به پالایش روحی مبدل شده است. زورخانه نام نه مکانی برای گردآمدن و ورزیده شدن، که مکانی برای در خدمت اجتماع بودن است. این مبنای زورخانه دارای کارکردهای اجتماعی هم می‌شود. در زورخانه به جنگ نفس رفته و با اجتماع همراه می‌شوند. پهلوان در فرهنگ ایرانی - اسلامی مصداق این حدیث نبوی است که جنگ با نفس جهاد اکبر است. پهلوان از چنین آوردگاهی باید به سلامت بگذرد. گذشتن از چنین آوردگاهی او را از قهرمان به پهلوان تبدیل می‌کند. هم‌چنان که حضرت علی (ع) در نبرد عمرو بن عبدود نخست نفس خویش را مغلوب ساخت و سپس حریف را. پوریایلی نیز تأسی از مولایش شادکردن دل پیرزنی را، که چشم به پیروزی فرزندش در رویارویی با پهلوان داشت، بر پهلوانی حاکم ترجیح داد.

با وجود توسعه ورزش قهرمانی و غلبه برخی از خصوصیات خاص این نوع ورزش‌ها، اما هم‌چنان روح پهلوانی در جامعه ایران جاری و جاری است. حال چه پهلوانانی از جنس شادروان غلامرضا تختی یا پهلوانانی از جنس رزمندگان همت‌آلود جنگ تحمیلی، هر دو حکایت از غلبه اخلاق و معنویت بر فضای عمومی این جامعه دارند که پژوهش در حوزه فرهنگ و آیین جوانمردی بازخوردی عینی در فضای عمومی جامعه داشته باشد. فرهنگ و آیینی که فراتر از گروه و دسته‌ای خاص می‌تواند در زندگی روزمره غلبه بر بحران‌های اخلاقی جهان معاصر کارا و مؤثر باشد.

فراهم آمدن این مجموعه پنج‌جلدی مرهون زحمات گروهی از همکاران است که صمیمانه در تألیف و تدوین مجموعه حاضر نقش داشته‌اند. بر خود شایسته می‌دانم که از این همکاران گرامی سپاس‌گزاری کنم:

از حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر سیدمهدی خاموشی، رئیس محترم سازمان تبلیغات اسلامی که همواره حامی طرح‌های مفید فرهنگی و اهل قلم بوده‌اند و این مجموعه نیز با حمایت کامل ایشان شکل گرفت، آقایان دکتر محمدرضا جوادی یگانه و محمدرضا جعفرآقایی و رضا مختاری اصفهانی که در مجلدات پنج‌گانه دانشنامه

جوانمردی همراه بوده‌اند، آقایان علی‌اکبر علی‌اکبری بایگی (جلدهای اول، دوم، چهارم)، سعید حساری (جلدهای اول و چهارم)، حسین به‌آفرید (جلدهای اول، دوم، چهارم، پنجم) سیدبابک قیاسیان (جلد پنجم)، هومن عباسپور (سرپرستار مجموعه)، مرتضی فکوری و خانم‌ها الهه سوداچی و رویا خوش‌نیت (ویراستاران زبانی و صوری)، آقایان امیرحسین عیدری (صفحه‌آرا)، مهدی ساروخانی (ناظر فنی چاپ)، خانم فرزانه نوروزی (طراح جلد)، کاران دیگری نیز در این مجموعه همکاری مؤثری داشته‌اند: آقایان مصطفی ناظم‌نیا و حسن صمدنیک‌پی. همچنین از جناب آقای علی‌رضا برازش، مدیر محترم مؤسسه انتشارات امیرکبیر، که در انتشار این مجموعه بذل عنایت داشته‌اند سپاس گزارم.

دکتر علی‌اکبر ولایتی